

ДА ЛИ ДЕМОКРАТИЗАЦИЈА МОЖЕ ДА ДОВЕДЕ ДО НАСИЉА - ПРИМЈЕР БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

CAN DEMOCRATIZATION LEAD TO VIOLENCE – EXAMPLE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

***Abstract:** Question we are facing in this paper is this: can democratization and democratic changes lead to violence? First of all, it is necessary to emphasize the conditions in which democratization and democratic changes can lead to violence. Then we will realise that democratization can indeed lead to violence in multiethnic societies which are divided in terms of ethnicity, history, culture and politics. On example of Bosnia and Herzegovina we can see how one multiethnic society, deeply divided, which existed in supranational entity of Yugoslavia, tucked in communist ideology, experienced failure and violence after democratization. After the fall of Berlin Wall and breakdown of communism in Eastern Europe comes the breakdown of Yugoslavian communist party and therefore the beginning of democratic transition. Democratization in Bosnia and Herzegovina enabled the victory of national parties which achieved consensus in taking down the communists in power, but failed to do so in other social and political issues.*

***Key words:** democratization, violence, Bosnia and Herzegovina, ethnical conflict, civil war*

***Анстракт:** Питање са којим се суочавамо у овоме раду гласи, да ли демократизација и демократске промјене могу довести до насиља? Прије свега потребно је нагласити под којим условима демократизација, тј. демократске промјене и токови могу довести до насиља. Самим тим уочићемо да демократизација може да доведе до насиља у мултиетничким друштвима, која су подијељена како етнички, историјски, културолошки тако и политички. На примјеру Босне и Херцего-*

¹ Аутор је мастер политичких наука

вине видимо како је једно мултиетничко друштво, дубоко подијељено, егзистирало у надржавном ентитету Југославије, ушушкано у комунистичку идеологију, доживјело крах и насиље након демократизације. Падом Берлинског зида и распадом комунизма у источној Европи, долази и до распада Комунистичке партије Југославије, а самим тим и до почетка демократске транзиције. Оно што је демократизација омогућила у БиХ јесте побједу националних странака које су могле да постигну консензус око рушења комуниста са власти, али не и о осталим друштвено-политичким питањима.

Кључне ријечи: демократизација, насиље, Босна и Херцеговина, етнички сукоб, грађански рат.

Демократизација и насиље

Ненад Кеџмановић у своме раду „Демократија и насиље“², сматра да демократија посједује критички потенцијал(идеал-снаге), али да демократија никада у пракси није била владавина народа. Кеџмановић истиче да дјеловање и постојање разних терористичких организација у многим демократским државама, насиље које демократске државе спроводе према другим државама у циљу њихове демократизације, грађански ратови, али и немири у многим демократским државама говоре у прилог тези да демократизација³ и демократија могу да доведу до насиља. На тај начин се рађају нова питања и теоријске дебате да ли демократије могу да ратују између себе(Кант –теорија демократског мира) и да ли демократија може и како да доведе до насиља.Са друге стране Липсет повезује успјешну демократизацију са нивоом социјално-економског раста. Роберт Дал сматра да се насиље у етнички подијељеним друштвима може избјећи само уз поштивање демократских вриједности и демократских принципа толеранције, консензуса, политичке стабилности, итд. Осим тога ауторитарно наслеђе се појављује као опструкција успјешне демократизације. Хоровитц истиче да у етнички подијељеним друштвима демократизација може пропасти уколико постоје јасно супротстављени етнички идентитети који одлучују о исходу демократизације.

Проблем демократизације Босне и Херцеговине који се завршио у насиљу и сукобу лежи у чињеници да је сам процес демократизације спријечен и недовршен у своме зачетку јер су сукоби спријечили даљу

² Nenad Kezemanović, *Demokratija i nasilje*, u *Godišnjak/ Fakultet političkih nauka* Beograd. Čigoja štampa, 2007, Beograd. str.43-53.

³ Демократизација представља процес којим се друштвено-политичко уређење једне државе преобликује и пролази кроз транзицију према демократији те напуштање недемократских (ауторитарних или тоталитарних) облика владавине.

успјешну демократизацију. Самим тим долазимо и до парадокса БиХ демократизације. Наиме, демократске промјене-демократизација у БиХ је омогућила побједу партија које су касније услијед мајоризације (мартовски референдум 1992. године) те великог броја осталих раздвајајућих и непомирљивих фактора довели до насиља. Самим тим демократизација је омогућила легитимни, демократски долазак на власт националистичких елемената у мултиетничкој држави који су касније довели до грађанског рата, насиља и самим тим спријечили успјешну демократизацију земље.

Економски и политички предуслови демократизације

Већина теоретичара сматра да морају постојати одређени предуслови за успјешну демократизацију одређеног друштва и државе. Ти предуслови су различити и подразумијевају широк слој економских и политичких до културно-етничких предуслова успјешне демократизације.

Липсетова структурална теорија која: „Демократизацију повезује са нивоом социјално-економског раста,“⁴ показује нам да би Босна и Херцеговина и на тај начин каскала у демократизацији за осталим југословенским републикама. Наиме, Липсетова теорија подразумијева да ће се демократизација успјешније спроводити у државама које су економски развијене и које су социјално стабилне. Уколико је држава развијена, лакше и брже ће спровести демократске промјене. Уколико је држава сиромашна, са великим економским проблемима, уколико ју одликује висока стопа незапослености, постојање рецесије, слаба привреда, тада ће постојати велико социјално незадовољство међу грађанима што ће опструисати врло често тешке и захтјевне процесе демократизације. Када ову теорију примјенимо на Босну и Херцеговину у периоду БиХ демократизације, видимо да економска криза која је потресала Југославију није мимоишла ни Босну и Херцеговину, те да су економски и социјални проблеми нагризали босанско друштво годинама прије сукоба, што је отежавало успјешну демократизацију земље, тј. успјешан и миран прелазак из комунистичког система у демократски систем у коме би се равноправно заступали интереси сва три народа.

Занимљива је била и теорија Гелнера⁵ који је сматрао да ће државе које се налазе у промјенама, било политичким било економским, у

⁴ Према : Ненад Кеџмановић, Демократија и протекторат (примјер Босне и Херцеговине), Нова српска политичка мисао, Београд, 2005, стр. 366.

⁵ Ernest Gellner, *Plough, Sword and The Book*, The University Press, Chicago, 1988, p. 20.

оскудним, тј. кључним тренуцима, промјене искористити за имитирање система који је у томе тренутку најуспјешнији у свијету. На основу те претпоставке Босна и Херцеговина се требала промјенити и демократизовати по узору на западне земље, међутим грађански рат је показао да босански народи нису били спремни да прихвате и преузму западне вриједности у потпуности. Самим тим долазимо и до познате Кирхајмерове⁶ интерактивне теорије демократизације, која узима у обзир не само револуционарне токове већ и такозване спутавајуће елементе. Једни од основних спутавајућих елемената на Балкану јесу наравно националне поткултуре, наслијеђен систем вриједности, неефикасна управа, слабо цивилно друштво. Кеџмановић сматра да се испоставило да је уз сву сложеност босанског друштва вестминстерски модел представничке демократије тешко остварив у вишенационалним друштвима, како је о томе својевремено говорио и Џон Стјуарт Мил: „Модерна Демократија није просто демократија села, племена или града-државе; то је демократија националне државе и њена појава у вези је са њеним развојем.“⁷ Закључујемо да Мил није вјеровоа у федерална уређења држава. Пракса нам показује тачност ових претпоставки, једноставно зато што се националне подјеле и проблеми не могу рјешавати принципом демократске већине, а методи заштите мањина или националних интереса код конститутивних народа су се показали као нефункционални и врло често блокирајућим по политички систем.

Далове претпоставке

Роберт Дал сматра да су: „Трајне поткултуре унутар којих се индивидуе социјализују, и које обухватају етничку, религијску, лингвистичку, регионалну итд. идентификацију, уграђене врло рано и врло дубоко у личност. Разлике дуж тих оса, које често једна другу јачају имају важне и трајне посљедице по политички живот у великом броју земаља свијета, а није претјерано рећи у већини земаља свијета. Па ипак, разлике те врсте често су биле занемариване и одбачене као да заиста нису ништа друго него маскиране класне разлике.“⁸Према томе у многим мултинационалним државама долази до стварања националних енклава које под-

⁶ Према : Ненад Кеџмановић, Демократија и протекторат (примјер Босне и Херцеговине), Нова српска политичка мисао, Београд, 2005, стр. 367.

⁷ Према: Samjuel Huntington, Treći talas, demokratizacija na izmaku dvadesetog vijeka, CID, Podgorica, 2004, str. 19.

⁸ Роберт Дал, Полиархија, партиципација и опозиција, Филип Вишњић, Београд, 1997. стр. 118-119.

разумијевају груписање грађана ради заштите националних интереса те које врло често могу довести до сукоба. Џон Стјуарт Мил је својевремено сматрао да се границе сваке земље морају поклапати са границама нације. Историја нам је показала да су босански народи сваки пут долазили до сукоба када је слабила власт режима под којим су се налазили, као 1918.; 1941.; и 1991. године. Кеџмановић закључује да је: „Цијела историја мирног суживота на простору БиХ, у ствари, обезбјеђивана извана и присилно посредством окупационих војски (Турска и Аустро-Угарска) или унутрашње диктатуре (шестојануарска и комунистичка), а када год су се дизгини попуштали, долазило је до крвавих међусобних обрачуна, типичних за све грађанске ратове.“⁹ Уочљиво је дакле да су односи у БиХ одувјек били напети, и етнични, а и односи након рата зависе у великој, па и одлучујућој мјери од страних сила, тј. од међународне заједнице која је сматрала да је најбоље рјешење босанског сукоба била заједничка држава Срба, Хрвата и Бошњака.

На крају крајева Дал је испитивао услове под којим би се у поткултурним сегментираним демократским системима сукоби засновани на националним, вјерским, језичким, регионалним и из њих изведеним разликама могли држати на довољно ниском нивоу интензитета, да не угрозе опстанак ни државе ни режима.

Прва претпоставка: јесте да међу довољним бројем чланова сваке поткултуре, а посебно међу вођама постоји опредјељење да се сачува држава, њено јединство, независност и политичке институције.

Друга претпоставка: подразумијева стварање система заснованог на паритетима, ветима и консензусима, те гаранцијама да ни коалициона већина неће дјеловати на штету било које своје поткултурне мањине, али и да мањина, уколико није угрожена, неће употребом вета дјеловати на спутавање владе.

Трећи је подстицање једне мреже разумијевања, договора и прећутног споразума, који није увијек кодификован у формалне уставне одредбе, а који различитим поткултурним групама пружа релативно висок степен сигурности.

Четврта претпоставка: јесте да у одређеној земљи вјерују да демократија (полиархија) ефикасно одговара на захтјеве за рјешавање основних друштвених проблема онако како их виде обични људи, а дефинише политичка елита.

Као што видимо Дал је сматрао да спрјечавање конфликта у подијељеним друштвима зависи прије свега од поштивања демократских

⁹ Ненад Кеџмановић, Немогућа држава, Глас Српске, Бања Лука 2007, стр. 30.

вриједности и демократских принципа, као што су толеранција, консензус, уважавање, политичка стабилност, који се граде заједничким ангажовањем свих страна. Да би један такав систем функционисао потребан је наравно функционалан демократски политички систем, који подразумева традицију дјеловања самог система те демократске вриједности настале као резултат демократске политичке културе која је уско повезана са демократским институцијама система. Чедомир Чупић каже: „На конфликте утиче постојање недемократског политичког система. Изгледа за сукобе у некој држави зависе у великој мери од типа друштвено-политичког система. Затворени, ауторитарни системи током времена генеришу велику количину незадовољства, посебно уколико служе интересима појединих уских друштвених група или уколико користе насиље за одржање таквог система као и регулисање социјалних напетости. У таквим околностима се ствара ауторитарни тип политике, где се политика испољава као моћ над свима, гола сила и насиље у служби појединачног и посебног егоизма, уз злоупотребу заједнице и заједничког живота.“¹⁰

Видимо да су сукоби вјероватнији, а суживот и одрживост политичког система мање вјероватни у оним подјељеним друштвима који поред етничких проблема, имају проблем са ауторитарним наслеђем и неповјерењем, што све заједно опструира Далове претпоставке те доводи до раста национализма и самим тим сукоба као коначнице. Дакле, развој и постојање искључујућих националних идеологија утичу на опструкцију демократизације и на почетак сукоба унутар одређеног друштва. Присуство концепција национализма није гаранција стабилности, међутим настанак сукоба је много вјероватнији када постоје и доминирају етнички концепти национализма, посебно у условима ауторитарног политичког режима. „Према томе, сасвим је разумљиво постојање снажне тенденције етничког национализма у дијеловима Балкана, тј. југоисточне Европе, гдје ауторитарне државне структуре и политичке институције имају битно умањене способности регулисања и усмјеравања друштвених токова на демократским и грађанским принципима.“¹¹

Осим тога политичке елите врло често имају снажну и истакнуту улогу у зачећу конфликта.

Дакле, видјели смо да су конфликти и насиље врло изгледни у мултиетничким друштвима, уколико је оно дубоко подјељено и без по-

¹⁰ Чедомир Чупић, Политика и зло, Чигоја штампа, Београд, 1997, стр. 21.

¹¹ Према : Радомир М. Милашиновић, Срђан М. Милашиновић, Основи теорије конфликта, Филип Вишњић, Београд 2007, стр. 165.

стојања демократске политичке културе¹². О томе говори и Радомир Милашиновић када каже да: „Изгледи за јављање сукоба зависе од динамике међугрупних односа. Насилни односи су веома могући уколико се групе заснивају на политичким, идеолошким или религијским основама, имају абмициозне циљеве, снажан осјећај припадности и конфронтационе стратегије. Сукоб је вјероватан и уколико су циљеви и идеологије некомпатибилни, групе јаке и мотивисане, и ако поређења међу групама воде конкуренцији или страху од доминације.“¹³

Етнички и културни предуслови демократизације

Хоровитц сматра да на неуспјех демократизације утичу прије свега етнички конфликти те сматра да: „Демократизација иде спорије и неуспјешније у друштвима са ауторитарним насљедством које служи као основ за развој ауторитарне политичке културе.“¹⁴ Хоровитц истиче да у етнички подјељеним друштвима демократизација и демократија могу пропасти уколико постоје јасно изражени и супротстављени етнички идентитети који одлучују о исходима демократизације. Према томе, етничност представља озбиљан проблем за државу на путу ка демократи-

¹² Политичко наслеђе народа у Босни и Херцеговини је тоталитарно једностраначје у којем је постојала потпуна контрола над политичким дјеловањем, али неријетко и над другим облицима живота и дјеловања људи, тј. грађана од стране једне политичке партије са својим битним полугама власти: полицијом и војском. Према томе на основу оваквих карактеристика закључујемо да су постојали идеални услови за развој ауторитарне и поданичке политичке културе.

Тања Топић каже: „Нисмо познавали као ни остале земље из социјалистичког лагера, појам цивилног друштва, вишестраначки систем, парламентаризам, грађанске слободе и права. Наша политичка култура била је пароксијална и поданичка, ауторитарна, а наш грађанин уоквирен у колективне идентитете, склон вођама, слијепо им одан и послушан. Окова колективног нисмо се ни данас ослободили, „ЈА,, је у потпуности потчињено од стране „МИ“. (Танја Топић, „Hibridni režim i političke partije u Bosni i Hercegovini“ u Srđan Puhalo, Socio-psihološki profil glasača i apstinenata u Bosni i Hercegovini, Art Print, Banja Luka, 2007, str.23.)

Милан Матић ефектно закључује „преовладавао је традиционализам у политичкој социјализацији.“ (Милан Матић, О српском политичком обрасцу, Институт за друштвене науке, Београд, 2000, стр. 18.)

За постојање поданичке политичке културе код БиХ народа као политичког наслеђа можемо прије свега кривити огроман број ауторитарних режима и царстава која су обухватала простор Босне и Херцеговине вијековима.

¹³ Радомир М. Милашиновић, Срђан М. Милашиновић, Основи теорије конфликта, Филип Вишњић, Београд 2007, стр. 166.

¹⁴ Donald L. Horowitz, „Democracy in divided societies“ in Journal of Democracy Vol. 4, No. 4, Washington, 1993, p. 19.

зацији мултиетничког друштва. Чак и рушење ауторитарног режима не мора да значи успјешну демократизацију државе уколико нема договора између етничких група око будућности политичког система и државе.

Како Хејвуд наводи, мултикултурализам означава: „Културну разноликост која је последица постојања две или више група у оквиру друштва, чија вјеровања и пракса доводе до стварања различитих колективних идентитета.“¹⁵ Кеџмановић сматра да мултикултуралност чешће одмаже стабилизацији друштва него што јој доприноси, те закључује: „У процесу изградње националних држава, нарочито тамо гдје постоји пре-доминантна нација, али и старосједилачке мањине, мултикултурализам се често показује као реметилачки, а не стабилизирајући фактор. Са друге стране, суживот и толеранција, као основне вриједности мултикултурализма, представљају уједно и опште хумане вриједности и здраве темеље на основу којих свака нација мора да изгради своје структуре. Усклађивање партикуларних идентитета са универзалним идентитетом, представља можда најкомпликованији изазов мултикултуралних друштава.“¹⁶

Проблеми, сматра Хоровитц врло често наступају када једна етничка група покуша да мајоризује другу етничку групу или када јој покушава оспорити одређена права, било на територију било политичка права. Свој став завршава са тезом да удруживање етничких група или заједничко дјеловање промовише сигурност, повјерење, помоћ и заштити интереса у подјелимим друштвима, док радикално супротстављени ставови етничких група доводе до сукоба и насиља.

Самим тим долазимо и до питања сукоба, његових карактеристика и начина ескалације. Према томе, потребно је објаснити шта подразумева појам етничког сукоба.

„Етнички конфликти као комплексне појаве, настају услед различитих потреба, економских, класних, расних, вјерских, националних, политичких, социо-психолошких и других противријечности, интереса и циљева. Такође и ради различитости цивилизацијске свијести, обичаја и културе. Осим ових фактора, раса и етничитет врло често имају важну улогу у подизању нивоа социо-психолошке, унутар-групне и међу-групне напетости, нетолерантности и мржње, што је доводило до сукоба међу људима.“¹⁷ Галтунг сматра да се: „Етнички конфликт сматра као

¹⁵ Endru Hejvud, *Politiika*, Clio, Beograd 2004, str. 231.

¹⁶ Ненад Кеџмановић, *Елементи владавине-Студије из политичке теорије*, Чигоја штампа, Београд 2011, стр. 313.

¹⁷ Радомир М. Милашиновић, Срђан М. Милашиновић, *Основи теорије конфликта*, Филип Вишњић, Београд, 2007, стр. 15.

средишњи конфликт између нације“ те да се етничким конфликтима називају они: „Гдје одређена етничка група прибјегава насиљу да би остварила своје циљеве, тј. захтјеве.“¹⁸ Начин на који она то остварује зависи од политичког система, етничког баланса моћи и државне стратегије. Такође наглашава се важност историје одређених односа ради разумијевања етничких сукоба. Као врхунац етничких сукоба можемо сматрати грађански рат, а грађански рат се дешава управо ради етничких сукоба које карактерише између осталог постојање етничког национализма. „На крају и друштвени поредак је утемељен на сукобима.“¹⁹

Сукоб дакле настаје као резултат супротних интереса, циљева, погледа и идеологија. Сукоби по Милашиновићу имају: „Своју идејну, идеолошку и политичку припрему, коју ствара ауторитарна и деспотска власт, харизматско популистички лидери, круг екстремно десничарске квазиинтелигенције блиске таквој власти и дијелови нетолерантног свештенства. Ширу подлогу националних сукоба чини тешка економска и друштвена криза, заоштрене међукласне и унутаркласне политичке супротности, масовна биједа, друштвена и државна дезинтеграција. Али и социјално-психолошка подлога на нивоу колективне свијести. Зато национални сукоби настају из стања колективног духа једног народа који је произведен и обиљежен поразом или сломом традиционалних хуманистичких вриједности као и губитком темељних оријентира власти тог идентитета и морала. Из такве духовне климе се рађа ауторитарна свијест друштвене већине, психологија нихилизма и све дозвољености гдје је сила замјењује право.“²⁰ Тако ауторитарна свијест постаје основно упориште и пратилац, већ и основни чинилац националних конфликта, национализма и национал-шовинизма. Таква духовна и друштвена клима карактеришу балканске нације.

Оно што такође може бити веома индикативно и важно за схватање процеса демократизације у Босни и Херцеговини јесу ставови Диамонда који сматра да се истинска демократизација не може или се теже остварује унутар муслиманског друштва или међу муслиманским народима.²¹ Диамонд сматра да су муслиманска друштва изразито конзервативна и традиционална, функционишући као широка заједница вјерника, јер

¹⁸ Prema :Kumar Rupensighe, Theories of conflict resolution and their applicability to protracted ethnic conflicts, International Peace research Institute, Oslo, 1987, p.530.

¹⁹ Радомир М.Милашиновић, Срђан М.Милашиновић,Основи теорије конфликта, Филип Вишњић, Београд, 2007, стр. 15.

²⁰ Радомир М.Милашиновић, Срђан М.Милашиновић,Основи теорије конфликта, Филип Вишњић, Београд, 2007, стр.254.

²¹ LarryDiamond, The GlobalDivergenceofDemocracies – MuslimsandDemocracy, TheJohns Hopkins UniversityPress, Baltimore, 2001. p.37.

ислам подразумеује стање по коме су сви муслимани браћа, сматрајући на тај начин да је религијски идентитет важнији од националног идентитета. На тај начин муслиманска друштва одбацују и сам појам секуларизације.

Диамондове тврдње представљају велику опструкцију за развој демократије уколико не дође до секуларизације исламских друштава. Евидентно је да овај теоретичар сматра да се у таквим околностима не може спровести успјешна секуларизација друштва, тј. одвајање цркве од јавног живота и политике. Самим тим, уколико муслиманска друштва не могу или не желе да буду успјешно секуларизована онда не можемо говорити о успјешној демократизацији и спровођењу демократских промјена те владавине права која се заснива на грађанским, а не на религијским законима, а која је услов за демократску политичку културу, а демократска политичка култура представља начин развоја толеранције, конзсензуса и других демократских вриједности.

Према томе, ислам као начин живота представља друштвено-вриједносни систем те начин функционисања политичких аспирација, али и као кохезивни фактор и политички идеал. Ислам се врло често схвата и као политичка идеологија заступљена у панисламу. Уколико узмемо у обзир да су деведесете године биле године демократских промјена у Европи, одређене ретроградне политичке снаге и идеје изнесене у „Исламској декларацији²²“, које су биле антисекуларистички расположене, могле су вршити озбиљне опструкције у демократизацији земље те на тај начин стварати погодно тло за ширење неповјерења и након сукоба у БиХ.

Међутим, исламски радикализам, па и фундаментализам је ипак ескалирао током ратних дешавања, али већина политичких странака ипак и данас не проповиједа радикално виђење ислама (барем не на начин на који је то рађено у „Исламској декларацији“).

На основу Диамондових тврдњи и схватања можемо закључити да је и муслимански народ карактерисала ауторитарна политичка култура, усљед наравно исте политичке социјализације која је вршена и над осталим БиХ народима, али и усљед културолошких карактеристика које су одреднице муслиманског менталитета.

²² Исламска декларација, Алије Изетбеговића из 1970. године, представља политичко-вјерски програм у коме се промовише државни систем утемељен на принципима сунитског ислама. Alija Izetbegović, Islamska deklaracija, OKO, Sarajevo, 1990.

Претпоставке и почеци демократизације у БиХ

Када говоримо о етничком сукобу или грађанском рату у Босни и Херцеговини неизоставна етапа коју треба истражити јесте питање демократских промјена које су требале да утичу на политичку стабилизацију земље, међутим довеле су до ширења национализма и на крају до етничких сукоба. Демократизација представља успостављање демократског система који врши представљање воље народа, међутим као воља народа представили су се и етнички захтјеви за националним ослобођењем и стварањем националних држава. Ненад Кеџмановићу „Дометима демократије“ сматра да постоји шест теоријски хпретпоставки демократије тј. успјешне демократизације: „Демократизација државе и политике. Постојање цивилног друштва и његових актера. Правна држава и владавина права. Подјела власти и контрола њених носилаца. Политички плурализам. Независни медији“²³

На основу ових претпоставки, демократизација државе и политике подразумијевала би ширење ланаца одлучивања на већи број субјеката, тј. прије свега децентрализацију државе и политике. Међутим, национални идентитети и етноцетризам су били сувише снажно изражени код БиХ становништва, да би дошло до успјешног развоја цивилног друштва недуго након започињања процеса демократизације. Осим тога, да би се држава демократизовала, сви актери политичког живота морају се придржавати истих правила, тј. закона којима се регулишу односи унутар политичке заједнице. Уколико постоје закони, постојаће и поредак који омогућава функционисање политичког система, чиме се редукују аномалије унутар свих система, као што су корупција, нетолеранција, незапосленост итд. Међутим, да би правна држава функционисала, потребан је прије свега консензус око устава и визије о будућности државе, што Босна и Херцеговина није имала. Овај фактор представља један од основних одговора не успјешну демократизацију у БиХ, а само непоштивање услова који творе правну државу представљају један од узрока сукоба у БиХ. Наиме један од основних проблема Босне и Херцеговине лежао је у политичким елитама које се нису држале истих правила, што је ескалирало грађанским ратом. Тадашња постојећа правила су била свакако устав из 1974. године који су хтјеле да мијењају све политичке елите БиХ народа, али нису могли да се усагласе како и у ком правцу да остваре те промјене. Неки народи, попут Хрвата и Срба хтјели су да дођу под уставно окриље својих матица, док су Муслимани хтјели своју соп-

²³ Ненад Кеџмановић, Домети демократије, Чигоја штампа, Београд, 2005, стр.25-38.

ствену државу. То Лајпхарт назива сукобом центрифугалних и центрипеталних сила, из чега долази до цијепања друштва. Наиме Лајпхарт је извео трочлану типологију политичких култура по критеријуму њиховог доприноса интеграцији или дезинтеграцији система. Центрипеталним силама назива оне које дјелују у прилог централизованом политичком систему, институцијама и процедурама и не показују много слуха или осјећаја за интересе мањина и локалних заједница, а центрифугалним назива ону политичку културу која дјелује у супротном смјеру децентрализације, културне аутономије, територијалне самоуправе, све до сепаратизма. Трећа врста представља споразумијевајуће политичке културе које дају предност усаглашавању интереса. Несрећа по БиХ јесте да је дошло до сукоба између центрипеталних и центрифугалних политичких култура, тј. дошло је до сукоба између представника Муслимана који су жељели независну, унитарну, централистички уређену државу у којој би они имали доминацију (захваљујући демографији) и представника центрипеталне политичке културе или представника Срба и Хрвата који су жељели останак у Југославији или долазак под окриље матичних држава као начин на који су видјели опстанак себе као народа.

Евидентно је да су сви народи имали своју визију будућег уређења државе те истовремено и дијаметрално различите ставове о њеној будућности и о њеном политичком систему и уставу.

Политички плурализам је фактички стао на крај демократизацији Босне и Херцеговине, јер је омогућио долазак на власт националних партија и лидера који су имали дијаметрално супротне ставове о будућности земље, свака страна је заступала своје националне ставове који су били непомирљиви. У таквој констелацији ствари постизање консензуса и договора је било немогуће, што је повећавало нетолеранцију и почетак сукоба, а што је значило крај демократизације. Подунавац каже: „Класни непријатељи су замијењени етничким“²⁴

Медији као фактор успешне демократизације заказали су у БиХ. Медији морају објективно и компететивно информисати грађане. Ипак, усљед великог утицаја политичких партија, различитих политичких интереса, како страних, тако и домаћих, медији су имали веома тенденциозну улогу. Није их карактерисала објективност и неутралност, већ политичко обојено извјештавање које је симпатизовало одређене народе и политичке странке. Овакво медијско дјеловање позивало је људе на ратно-хушкачке циљеве који су тежили ка националистичко-сецесионистичким захтјевима.

²⁴ Милан Подунавац, Принцип грађанства и поредак политике, Чигоја штампа, Београд, 2001, стр. 213.

Сличне предуслове за успјешну демократизацију наводе и Меркел те Линц и Степанек. Наиме Меркел(не)успјех демократизације везује и за непостојање растуће економије, снажног цивилног друштва и пријатељског спољног окружења. Усљед различитих проблема долази до мањкавих деморкатија. Линц и Степанек сматрају да је за успјешну демократизацију потребно: „Слободно и активно грађанско друштво, релативно аутономно и цијењено политичко друштво, владавина права чиме се гарантују грађанске слободе и слобода удруживања, државни административни апарат који нова демократска влада може ваљано употребити и институционализовано економско друштво.“²⁵

На крају, можемо рећи да су проблеми демократизације у Босни и Херцеговини настали на самом почетку демократизације. Демократизација се суочавала са проблемима са којима се суочава у сваком мултиетничком друштву. Прије свега потпуна демократизација државе и политике се није могла остварити за свега неколико година. Политичка демократизација је захтјевала дужи временски период и потпуну и искрену посвећеност политичких актера ка демократизацији друштва што није био случај у Босни и Херцеговини уколико узмемо у обзир стање и ситуацију у држави која се дијелила по националним шавовима још много прије вишестраначких избора, а након њих још више. Цивилно друштво је представљало другу бољку босанскохерцеговачке демократизације. Мултиетничко друштво оптерећено историјским проблемима и сукобима стасавало је и нестасало у тоталитарним режимима те никада није било суочено са постојањем различитих грађанских иницијатива, или развијеном грађанском свијешћу, већ је било национално профилисано у своје дјеловању. Босна и Херцеговина је била и функционисала као подјелељена национална држава.

Први демократски избори, почетак краја демократизације

Први демократски избори представљали су прве вишепартијске изборе у историји БиХ и означили су побједу националних политичких партија. Прије свега потребно је дефинисати врсте политичких партија како бисмо схватили ситуацију која се дешавала у Босни и Херцеговини за вријеме првих вишепартијских избора.

Што се тиче политичких партија морамо рећи да су оне старије од демократије. Сматра се да је основни циљ политичких партија долазак на власт и останак на власти. Стојиљковић сматра да постоје бројне

²⁵ Huan Linc, Alfred Stepan, Demokratska tranzicija i konsolidacija, Filip Višnjić, Beograd, 1998, str.21-28.

основе подјела, односно критерија класификације политичких партија. Једна од подјела је на основу: „Групе-социјалног адресанта коме се партија обраћа. Према тој класификацији партије се дијеле на радничке, сељачке, грађанске или партије одређене националне или професионалне заједнице.“²⁶ У Босни и Херцеговини доминирале су националне партије које су уз постојање националних расцјепа утицале на радикализацију односа између конститутивних народа. Стојиљковић пише да се критике политичких партија заснивају на три основна аргумента. „Први је традиционални аргумент класичне политичке теорије који се своди на тврдње да партије, инсистирајући на партикуларним групним интересима и негирајући ‘’општу вољу’’, уносе додатне подјеле и стварају климу нетолеранције и сукоба у друштву. Борећи се за власт оне распаљују страсти, егоизам и фанатизам. Политика се тако претвара у пуко странчарство.”²⁷ Према Стојиљковићу, други тип аргумента: „Не негира саму потребу постојања партија и њихову почетну, позитивну улогу у демократизацији друштва. Оцјена о, у међувремену насталој, свеприсутности партија води, међутим до закључка да су партије узурпирале право на стварање јавног мишљења, да свима намећу своју вољу и да је демократија зато еволуирала у владавину партија-партократију.”²⁸ Трећи тип аргумента погађа унутрашње, често крајње недемократске односе и атмосферу у политичким партијама. „У сумњу се, логиком спојених судова, доводи сама могућност да организације са интерном недемократском праксом могу да допринесу демократизацији у друштву, чак и када грађанима доносе реалну могућност избора.”²⁹

Партије на тај начин, а показује нам то и примјер БиХ могу постати сопствени ентитети са огромном моћи који покушавају да остваре своје сопствене интересе који се огледају од управљања државом до успостављања једне визије друштва и државе. Оне имају моћ или да руше одређени систем или да стварају нови, одређени политички систем. Често се поставља питање одакле политичким партијама толика моћ, сматра се да моћ политичких партија врло често потиче из саме структуре друштва. Примјер Босне и Херцеговине нам се даје као идеалан примјер за објаснити ту теорију. Што је друштво компликованије

²⁶ Зоран Стојиљковић, Партијски систем Србије, Службени гласник, Београд, 2006, стр.16.

²⁷ Зоран Стојиљковић, Партијски систем Србије, Службени гласник, Београд, 2006, стр.16.

²⁸ Зоран Стојиљковић, Партијски систем Србије, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 17.

²⁹ Зоран Стојиљковић, Партијски систем Србије, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 18

уређено са тешким историјским наслеђима и оптерећењима с тим ће политичке партије имати већу улогу у систему организовања народа. Шијаковић сматра да: „Лични интереси и интереси веома уског круга сарадника и истомишљеника, потискују опште-друштвене интересе и интересе и циљеве одређене друштвене заједнице. У средини гдје постоји велика подијељеност (економска, социјална, етничка, вјерска, културна и идеолошка) друштва и затвореност у мале социјалне сегменте, лако долази до издвајања индивидуалних и уских групних интереса, до њиховог супротстављања, борбе и сукобљавања. У таквим околностима политика се намеће као дјелатност која покушава да усмјери и окупи поједине интересне групе, док се политичке партије намећу као субјекти који ће каналисати и усмјерити појединачне и групне интересе према центрима политичке, економске и друштвене моћи.“³⁰ У таквим околностима десили су се и први демократски избори у Босни и Херцеговини 1991. године, представљајући изборе на којима су победили национални лидери са националним програмима. „Када су први пут послје пола вијека изашли на демократске вишестраначке изборе, безмало сви пунољетни становници БиХ опрједјелили су се да буду, прије свега, Муслимани, Срби и Хрвати а не грађани БиХ.“³¹

На изборима 1991. године побједу су однијели са једне стране СДС са префиксом Српска, демократска странка која је представљала десничарску, конзервативну, народњачку партију која је гајила религијске и просрпске вриједности. затим ХДЗ, Хрватска демократска заједница, хрватски пандан српској страни, партија која је представљала хрватску десницу, чврсте увјеренике у хрватски идентитет, католичку Цркву и жељу за уједињењем са Хрватском. Те на крају СДА, Странка демократске акције која је представљала муслиманску происламску партију која је заступала интересе муслиманског народа. Избори су показали да је дошло до етничке хомогенизације на простору Босне и Херцеговине, јер су грађани гласали по етничком принципу, али ипак и до стварања „мултиетничке“ партијске коалиције између СДА, ХДЗ-а и СДС-а који су освојили 84% гласова, док су опозиционе партије маргинализоване са 16 % гласова. Међу опозиционим странкама истицале су се Социјал-демократска партија, Савез реформских снага, Демократски социјалистички савез, Либерална странка и Муслиманска-Бошњачка организација. Долази до ширења национализма зарад националистичких програма код највећих побједничких партија. Пејановић закључује: „Побједничке

³⁰ Иван Шијаковић „Избори и демократија“ у Срђан Пухало, Социо-психолошки профил гласача и апстинената у Босни и Херцеговини, Арт принт, Бања Лука, 2006, стр. 61.

³¹ Ненад Кеџмановић, Немогућа држава, Глас Српске, Бања Лука, 2007, стр. 25.

странке постају Хрватска демократска заједница ХДЗ, Странка демократске акције СДА и Српска демократска странка СДС, тако што су за основу свога партијског организовања имале етнички колективитет-један народ: или хрватски, или српски или муслимански, умјесто грађана као индивидуе, основа политичког организовања у Босни и Херцеговини 1990. године постао је колективитет нација. Сви политички интереси се изводе из нације. Етнички моменат постаје основа за испољавање страначких интереса.³² Избори су показали да је управо демократизација остварила и омогућила побједу десничарским политичким партијама и њиховим лидерима. Можемо наслутити да је постојало неповјерење између грађана када су бирали националистичке политичке партије умјесто реформистичких и бивших социјалистичких снага. Умјесто тога побједе су однијели они који су заговарали националистичке и сецесионистичке политике.

Поставља се питање зашто је дошло до тога, тј. зашто су грађани или народи БиХ бирали националистичке лидере и странке умјесто реформистичких, умјерених снага. Одговоре можемо пронаћи и у аферама које су потресале БиХ политичку сцену само неколико година прије првих демократских избора. У тим аферама као што су биле Агрокомерц и Неум, показала се корумпираност комунистичке елите и политичког руководства БиХ, што је довело до ширења неповјерења грађана према комунистичким снагама и комунистичком систему, за кога су ионако сматрали да га треба мијењати, а афере које су се дешавале су само још додатно убјеђивале грађане у исправност својих тврдњи и мишљења. Осим тога, усљед историјских разлика и страха од мајоризације, сви народи су изабрали националне странке и програме који су им обећавали заштиту и рјешавање националног питања. Овакво стање ствари довело је и до расписивања референдума о независности БиХ од Југославије, а који је представљао чин мајоризације српског народа, је родлука није донесена на основу сагласности и консензуса свих конститутивних народа, што је довело до незадовољства српске стране и на крају формирања Републике Српске Босне и Херцеговине, али и до почетка сукоба.

Закључак

На основу наведених дешавања видимо какве је драматичне посљедице на живот једне државе и једног политичког система имао про-

³² Mirko Pejanović, „Geneza razvoja političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini“ u Zoran Lutovac, *Političke stranke i birači u državama bivše Jugoslavije*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2006, str. 239.

цес неуспјешних демократских промјена. Постало је јасно и евидентно да БиХ друштво није било спремно адекватно одговорити на процесе демократизације услјед постојања различитих друштвено-политичких околности. Дакле, закључујемо да је демократизација у Босни и Херцеговини довела до насиља из великог броја разлога. Ипак, доминанти узроци били су политичко-културолошке природе. Наиме, као што су Мил и Дал сматрали, демократизација се тешко остварује у мултиетничким друштвима, поготово уколико су та друштва подијељена и уколико не постоји спремности на суживот, толеранцију и заједничко дјеловање ка изградњи и заштити политичког система. Са друге стране, Хоровитц је јасно показао да демократизација престаје или пропада усљед започињања етничких сукоба, а који су се десили у Босни и Херцеговини, поготово уколико је друштво оптерећено ауторитарном политичком културом. Самим тим, демократизација Босне и Херцеговине је фактички од почетка била осуђена на пропаст, јер ни један конститутивни елемент није био спреман на заједничко дјеловање или чињење уступака другој и трећој страни ради стварања и спровођења заједничке политике усљед постојања потпуно супротних политичких циљева и програма, што је потврдио и долазак на власт националних партија које су имале подршку грађана за своје антагонистичке ставове о будућности Босне и Херцеговине. Према томе, демократизација је омогућила долазак на власт политичких програма који су имали непомирљиве политичке ставове и визије будућности земље. Први вишестраначки избори представљали су својеврсни попис становништва којим се легитимизовао сукоб. Дакле, демократизација и демократске промјене које су задесиле БиХ довеле су земљу до етничких сукоба, тј. насиља иако циљ демократизације јесте и мора да буде стабилизација политичког система, а не његова дестабилизација и насиље.

Литература

- Donald L. Horowitz, „*Democracy in divided societies*“ in *Journal of Democracy* Vol. 4, No. 4, Washington, 1993
- Endru Hejvud, *Poltiika*, Clio, Beograd 2004
- Ernest Gellner, *Ploug, Sword and The Book*, The University Press, Chicago, 1988
- Zoran Lutovac, *Političke stranke i birači u državama bivše Jugoslavije*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2006
- Зоран Стојиљковић, *Партијски систем Србије*, Службени гласник, Београд, 2006

- Иван Шијаковић „Избори и демократија“ у Срђан Пухало, *Социо-психолошки профил гласача и апстинената у Босни и Херцеговини*, Арт принт, Бања Лука, 2006
- Kumar Rupensighe, *Theories of conflict resolution and their applicability to protracted ethnic conflicts*, International Peace research Institute, Oslo, 1987
- LarryDiamond, *The GlobalDivergenceofDemocracies – Muslimsand Democracy*, TheJohns Hopkins UniversityPress, Baltimore, 2001
- Милан Матић, *О српском политичком обрасцу*, Институт за друштвене науке, Београд, 2000
- Милан Подунавац, *Принцип грађанства и поредак политике*, Чигоја штампа, Београд, 2001
- Nenad Kecmanović, *Demokratija i nasilje*, u *Godišnjak/ Fakultet političkih nauka Beograd*. Čigoja štampa, 2007, Beograd
- Ненад Кецмановић, *Демократија и протекторат (примјер Босне и Херцеговине)*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2005
- Ненад Кецмановић, *Домети демократије*, Чигоја штампа, Београд, 2005
- Ненад Кецмановић, *Елементи владавине-Студије из политичке теорије*, Чигоја штампа, Београд 2011
- Ненад Кецмановић, *Немогућа држава*, Глас Српске, Бања Лука 2007
- Радомир М. Милашиновић, Срђан М. Милашиновић, *Основи теорије конфликта*, Филип Вишњић, Београд 2007
- Роберт Дал, *Полиархија, партиципација и опозиција*, Филип Вишњић, Београд, 1997
- Samjuel Hantington, *Treći talas, demokratizacija na izmaku dvadesetog vijeka*, CID, Podgorica, 2004
- Srđan Puhalo, *Socio-psihološki profil glasača i apstinenata u Bosni i Hercegovini*, Art Print, Banja Luka, 2007
- Huan Linc, Alfred Stepan, *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Filip Višnjić, Beograd, 1998
- Чедомир Чупић, *Политика и зло*, Чигоја штампа, Београд, 1997